

FATİH SULTAN MEHMED HAN VE DÖNEMİ

Editör:

Dr. Ayşenur Bilge Zafer

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Özer Ergenç

Prof.Dr. İlhan Genç

Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu

Gaye Kitabevi

BURSA 2016

BURSA

OSMANGAZİ BELEDİYESİ YAYINLARI

Ulubatlı Hasan Bulvarı No: 6 Santral Garaj / Bursa

Tel: 0.224.444 16 01 Faks: 0.0224.270 70 63

www.osmangazi-bld.gov.tr

Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi

Editör:

Dr. Ayşenur Bilge Zafer

Yayın Kurulu:

Prof.Dr. Özer Ergenç

Prof.Dr. İlhan Genç

Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu

Proje Koordinatörü:

Kenan Kır

Osmangazi Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

Proje Basım Koordinatörü:

Gülşah Cebelli Öncel

Osmangazi Belediyesi Basım Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürü

Organizasyon Sorumlusu:

Mehmet Uzun

Osmangazi Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü

ISBN 978-605-66006-4-7

1. Basım Nisan 2016

Kapak Resmi:

Sultan II. Mehmed'in minyatürü (Lokmân bin Hüseyin el-Urmevî,

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâilî'l-Osmâniyye, AETrh 1216)

Kapak minyatürünü temin eden Melek Gençboyacı Hanımefendiye teşekkür ederiz.

Kapak / İç Düzen:

Gaye Kitabevi

Baskı: Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti. - Sertifika No: 15366

Fatih Sultan Mehmed Devrinde İlim ve İlim Adamlarına Verilen Değer

Zehra Öztürk*

Osmanlı Devleti'nin yedinci padişahı olan Sultan Mehmed II, Osmanlı tahtına ilk kez 1444 yılında çıkmıştır. Babası Sultan Murad II, "eyi kalpli, hoş meşrep ve hassas"¹ tabiatı dolayısıyla 1444 yılında doğuda ve batıda anlaşmalar imzalayarak inzivaya çekilmiş ve tahtı 13 yaşındaki Sultan Mehmet II'ye bırakmıştır.² Ancak Macarların Sultan Mehmed II'nin gençliğinden cesaret alarak Tuna Nehri'ni geçmeleri ve Osmanlı ülkesindeki iç karışıklıklar nedeniyle Sultan Murad II, 1446'da Osmanlı tahtına geri dönmüş vefatına kadar Osmanlı ülkesine sultanlık etmiştir. Sultan Mehmed II, 1451 yılında babasının vefatı üzerine yeniden devletin başına geçmiştir.

Sultan Mehmed II, öncelikle Anadolu'da Karamanlı Beyliği'nin isyanını bastırmıştır. Şiirlerinde "Avnî" mahlasını kullanan sultanın Karamanlı Beyliği'ne kızgınlığı mısralarına da yansımıştır:

*Bizümle saltanat lâfın idermiş ol Karamânî
Hudâ fırsat virürse ger yire karam ânî³*

Batıda ise babasının ilişkilerini sürdüreceğini söyleyerek Kostantiniyye'yi fetih hazırlıklarına başlamıştır. İki yıl süren hazırlıkların ardından fetih 29 Mayıs 1453 tarihinde gerçekleşmiş ve Kos-

* Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zehraozturk@uludag.edu.tr

¹ Halil İncalcık, Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar 1, Ankara, 1995, s.59

² Gelibolulu Âli, Kühü'l-Ahbâr C. II, Haz. M. Hüdayi Şentürk, Ankara, 2003, s.1.

³ Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ, Haz. Rıdvan Canım, Ankara, 2000, s.141.

tantiniyye “İstanbul” adıyla devletin yeni başkenti olmuştur. Bu fetih Osmanlı Devleti’nin Anadolu beyliğinden dünya imparatorluğuna dönüşmesi için bir dönüm noktasıdır. Sultan Mehmed II, Kostantiniyye’nin fethiyle merkezi otoriteyi daha da güçlendirmiştir. “Kanun-nâme-i ‘Âl-i Osman”ı çıkararak devletin daha teşkilatlı bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Sultan Mehmed II’nin otuz yıllık saltanatı Osmanlı Devleti’nin hem askeri ve siyasi alanda hem de bilim ve kültür alanında önemli gelişmeler yaşadığı bir dönemdir.

Kostantiniyye’nin fethiyle birlikte “Fatih” unvanını alan Sultan Mehmed II. “Râst-kâmet, mevzûn-tabî’at, dirâz-gerden, mûlah-ham-beden, güşâde-rû siyâh-ebrû, sâhib-i idrâk, hilkat-i pâk, bî-hirâs ü bî-bâk, bâzûları kavi-î ve tal’atı tâb-nâk, nâzûk-libâs, kadr-şinâs, mürebbî’-i şu’arâ, mütecessis-i ‘ulemâ, sade-i ‘âlemde bir dürr-i güher-i yektâ ve kân-ı ekvânda bir cevher-i girân-bahâ idi ki, ne nazîri gelür ne ‘adîli basit-i mülk-i saltanatı müşerref kılar. Husûsâ himmeti ‘âlî vü bülend ve firâseti, küngüre’-i eflâke kemer-bend, kâmilü’l-in’âm, şâmilü’l-ikrâm, Hakk’a kâ’il, fukarâya mâ’il pâdşâh idi.”⁴

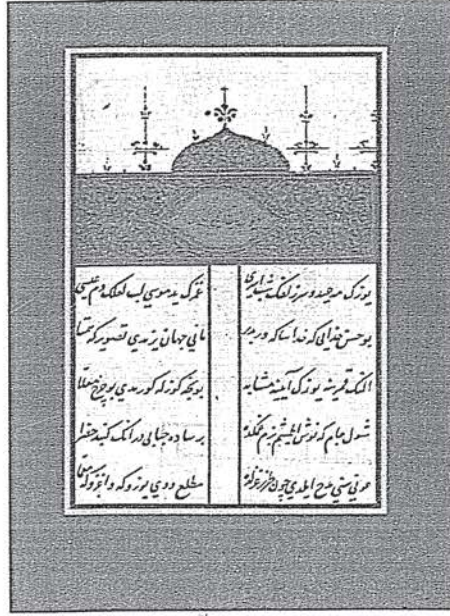
Sultan II. Mehmed’in Eğitimi

Bilim, sanat ve eğitim Türklerin tarihi boyunca ciddiye alınmış ve bu konularla ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. 1076’de Büyük Selçuklu Devleti’nde kurulan Nizamiye Medreseleri’yle başlayan eğitim kurumu geleneği Selçuklular devrinde Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi, Gök Medrese ile devam etmiştir. Osmanlı Devleti’nin ilk medresesi Orhan Gazi tarafından 1326 yılında İznik’te kurulmuştur. Bursa’nın fethinden sonra Bursa Sultaniye Medreseleri kurulmuş, Sultan Murad II devrinde de Manisa önemli bir kültür merkezi haline gelmiştir.⁵ Sultan Murad II, eğitime ve sanata oldukça düşkün bir padişah’tır. Osmanlı sultanları içinde ilk şiir söyleyen de odur. Barış zamanlarında haftanın iki gününü âlim ve şairlerle sohbet ederek geçirmiş ve onlara ihşanda bulunmuştur.⁶

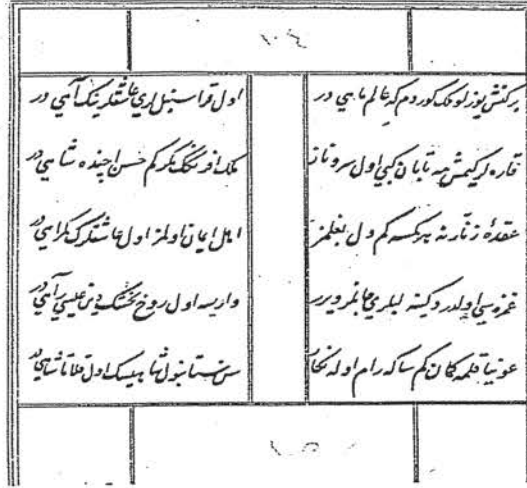
⁴ Âlî, a.g.e., s. 2

⁵ Fahri Kayadibi, “Fatih Sultan Mehmed Döneminde Eğitim ve Bilim” İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:8, 2003, s. 3

⁶ Sadettin Eğri, “Hüner Ehlinin Padişahı ve İlk Osmanlı Şair Sultanı II. Murad”, (Ed. İsmail Yaşayanlar) Sultan II: Murad ve Dönemi, Bursa, 2015, s.347.

Muhammed Nur Doğan, Fatih Divanı ve Şerhi.

Muhammed Nur Doğan, Fatih Divanı ve Şerhi, İstanbul, 2004.

Bilim ve sanata bu denli değer veren Sultan Murad II, şehzadesi Mehmed'in eğitiminde de oldukça titiz davranmıştır.

Sultan Mehmed II'nin şehzadelik dönemi Manisa sancağında geçirmiştir. Şehzadenin ilk hocası Molla Guranî'dir. Kahire'de devrin en büyük hadis bilgini kabul edilen İbn Hacer'den icazet alan Molla Guranî, hacca giden Molla Yegan'ın takdirini kazanmış ve onunla birlikte Rum ülkesine gelmiştir. Sultan Murad II'nin huzuruna çıkan Molla Guranî padişah tarafından da beğenilmiş, Yıldırım Bayezid Han medresesine atanmıştır. O günlerde Manisa'da eğitim gören Şehzade Mehmed'in öğretmenlerini dinlemediğinin duyan Sultan Murad II, Molla Guranî'nin disiplinli tutumunu öğrenince onu şehzadeyi yetiştirmekle görevlendirmiştir. Şehzadenin öğrenmeye hevesi olmadığını gören Molla Guranî eteği altından çıkardığı sopayla şehzadeyi korkutmuş, böylece şehzade derslerine gereken önemi vermeye başlamıştır. Molla Guranî Fatih'e daima ihtimam göstermiş, ona tembih ve nasihatlerde bulunarak hata yapmasını önlemeye çalışmıştır. Molla Guranî ve Mehmed II arasındaki ilişki zamanla daha da güçlenmiş, şehzade, sultan olduğunda hocasına vezirlik teklif etmiş, Molla Guranî ise "Senin hizmetini üstlenen nice kişiler vezirlik rütbesine erişmek umudu ile can ve başlarını yoluna feda ederler. Bu dileklerini engelleyecek bir önlem alırsan gönülleri kırılır." diyerek reddetmiştir.⁷

Şehzade Mehmed Molla Guranî'nin yanı sıra devrin önemli âlimlerinden Molla Hüsrev ve Hoca-zâde'den de ders almıştır. Şehzade Mehmed yalnızca dini ilimlerle değil felsefe ve riyaziye ile de ilgilenmiş. İyi derecede Arapça ve Farsça'nın yanında Latince, Yunanca ve Sırpça öğrenmiştir. Hoca-zâde, Ali Tûsî, Fahreddin-i Acemî ve Hoca Hayreddin; Sultan Mehmed II'nin eğitiminde pay sahibi olan diğer âlimlerdir.⁸ Nihat Sami Banarlı, Sultan II. Mehmed'in başarısında eğitiminin önemi şu sözlerle vurgular: "Öyle hocalar elinde yetişen bir Osmanlı şehzadesinin esasen bir Fatih olmaması kolay değildi."⁹ Sultan Mehmed II, şehzadelikinden itibaren ilme ve âlim kimselere saygı göstermiş, hocalarına daima hürmet etmiştir. "Padişah hocası Molla Guranî'nin elini öper ve zamanesinin en bilgili ve belki -padişahın kendi tabirince- İmam-ı Âzamı olan Molla Husrev'e, velev camide olsun rast gelince

⁷ Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-Tevarih V, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Eskişehir, s.71-72.

⁸ Kayadibi, a.g.e., s.5

⁹ Nihat Sami Banarlı, Fatih'in Zafer Sırları, İstanbul, 1959, s.26.

ayağa kalkardı.”¹⁰

Fatih Sultan Mehmed’i yetiştiren ve ona yön veren hocalarından biri de Akşemseddin’dir. Banarlı’ya göre Akşemseddin, padişah için tüm hocalarından farklı ve daha cesurdur. Genç Sultan, onu yalnızca bir hoca olarak değil adeta sembol olarak görmektedir.¹¹ Akşemseddin dini ilimlerin yanında tıp, tabii ilimler ve filozofi gibi akli ilimlerde de oldukça bilgili bir âlimdir.¹² Hacı Bayram Veli’nin müridi olan Akşemseddin hem dini ve tasavvufi yönüyle hem de akli ilimlerdeki bilgisiyle Sultan’ın sevgi ve saygısını kazanmıştır. Akşemseddin’i Fatih Sultan Mehmed için diğer hocalarından daha özel kılan fetih sürecindeki desteğidir. “Kostantiniye elbet bir gün fetholunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutandır, onu fetheden asker ne güzel askerdir.” hadisini kendine rehber edinen Fatih Sultan Mehmed, Akşemseddin’in manevi desteğinden de istifade ederek fetih yolunda güç kazanmıştır.¹³ Sultan, fetihten önceki geceyi hocası Akşemseddin’le sohbet ve hasbihal ile geçirmiştir. Fetih sürecinden yorgun düşen padişahı hocası teselli etmiş ve yeniden güç kazanmasına yardımcı olmuştur. Sultan, o gece yaşadıklarını şu sözlerle anlatır: “¹⁴ Kalbime saplanmış bozukluk ve inhiraf ol halde benden gidip hatırda yer tutmuş olan gazap ve kin yerine şiddetli bir mahabbet ve nihaysiz bir sevgi ve dostluk yerleşti.”

Şair Sultan II. Mehmed/Avnî

Osmanlı Devleti’nin sultan şairlerinden ikincisi “Avnî” mahlasını kullanan Fatih Sultan Mehmed’dir. Sultan’ın elde tek nüshası bulunan bir divanı vardır.

Gibb, Fatih Sultan Mehmed’in şairlere yalnızca maddeten destek olmadığını şiir sahasında hüner de gösterdiğini söyler.¹⁵ Fatih’in sevgisinden “Kalata şahı” diye bahsettiği âşıkane bir gazeli şöyledir:

¹⁰ Namık Kemal, Evrak-ı Perişan, 1301, s.251.

¹¹ Nihat Sami Banarlı, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, İstanbul, 1975, c.1 s.276.

¹² Banarlı, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, s.276.

¹³ Samiha Ayverdi, Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih, İstanbul, 2000, s.50.

¹⁴ Şekâyık-ı Numaniyye Tercümesi, İstanbul, 995, s.44.

¹⁵ Daha geniş bilgi için bk. E.J. Wilkinson Gibb, Osmanlı Şiir Tarihi I-II (Çev. Ali Çavuşoğlu), Ankara, 2000.

*Bir güneş yüzlü melek gördüm ki 'âlem mâhûdur
 Ol kara sünbülleri 'âşıklarının âhûdur
 Karalar geymiş meh-i tâbân gibi ol serv-i nâz
 Mülk-i Efrengün meger kim hüsn içinde şâhûdur
 Ukde-i zünnârına her kimse kim dil bağlamaz
 Ehl-i îmân olmaz ol 'âşıklarun güim-râhûdur
 Gamzesi öldürdüğine lebleri cânlar virür
 Var ise ol rûh-bahşun dîn-i 'Îsâ râhûdur
 'Avnfyâ kılma güimân kim sana râm ola nigâr
 Sen Sitanbul şâhısun ol [da] Kalâtâ şâhûdur'¹⁶*

Sehî Bey, Fatih'in şairlere verdiği değeri şu sözlerle anlatır: "Her cins latifeye kâbil, her çeşit hünere mâil, özellikle ilim ehline son derece rağbet gösterir ve iltifat ederdi ki hiçbir padişah etmemiştir. Onun şairler zümresine ettiği itibar ve verdiği şöhreti hiçbir padişah vermemiştir. Onun devrinde toplanan şairler başka hiçbir padişah zamanında bir araya gelmemiştir. Onların her birine ulu dirlikler verir, her an huzuruna getirir ve karşılıklı şiir söyletirdi. Arab'dan ve Acem'den marifetli kimseleri aratır, buldurur, korur ve gözetirdi."¹⁷ Aşkî, Melihî, Zeynep Hanım, Necâtî, Kâtîbî, Kabûlî Fatih Sultan Mehmed'in himaye ettiği şairlerden bazılarıdır.¹⁸ Ahmed Paşa, Sinan Paşa ve Mahmud Paşa ise padişahın ihsanlarından faydalanan ve vezirlik makamına kadar yükselen şairlerdir. Sultanın şairlerle olan bu yakın ilişkisi şiir ve sanata verdiği önemi açıkça göstermektedir. Âlî, *Künhü'l Ahbâr*'da Sultan II. Mehmed'in "Adnî" mahlaslı Mahmud Paşa ile olan yakınlığını şu benzetmeyle ifade eder: "Ol târîhde Horâsân Pâdişâhınınun vezîri Mîr 'Âlî Sîr ve hüdâvendigâr-ı Rûm'un vekîl-i müşîri mezkûr Mahmûd Paşa gibi zî-şân-ı bî-nazîr olmak gâlibâ sa'âdet-i tavâlî'-i kevâkibdendür; ne iktizâ'-i menâsıb ve ne istid'â-yı merâtibdendür."¹⁹

¹⁶ Muhammed Nur Doğan, *Fatih Divanı ve Şerhi*, İstanbul, 2004, s.55.

¹⁷ Sehi Beg, *Sehî Tezkiresi Heşt Behişt*, Haz. Mustafa İsen, Ankara, 1998, s.50-51

¹⁸ İbrahim Akyol, "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebi Çevreler, Karatekin Edebiyat Fakültesi" Sayı: 2 (1), s.104-106.

¹⁹ Âlî, a.g.e., s. 259.

Sultan II. Mehmed'in İlim Adamlarına Verdiği Değer

Osmanlı Devleti'ni bir dünya imparatorluğu haline getirmek isteyen Fatih Sultan Mehmed saltanatı süresince bilim ve sanatın ilerlemesi için önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmed devrinden önce de medreselere sahiptir. Ancak eğitim alanındaki büyük gelişme İstanbul'un fethinden sonra gerçekleşir. Sultan fetihten sonra 16 medreseli Fatih Külliyesi'ni kurmuş ve şer'i ilimlerin yanında akli ilimler konusunda da eğitimi güçlendirmiştir.²⁰ İlmî konulara duyduğu ilgi sebebiyle âlimleri etrafında toplamış, ilmi münakaşalar tertip etmiş ve bunları keyifle izlemiştir. Fatih yalnızca ülkesindeki âlimlerle yetinmemiş, başka ülkelerden bilginleri de cömert ihsanlarla sarayına davet etmiştir. Sultanın bu tutumu devrinin, bilim adamları açısından oldukça zengin olmasını sağlamıştır. Lâtîfi tezkiresinde Fatih devrinin "ulema ve fukaha" zamanı olduğunu şu şekilde ifade eder:

"Bunların devr-i hümayunları 'ulemâ ve fukahâ zamanı ve fushâ ve fuzelâ devrânı idi. Bu kavm-i şerîfe nev'-i kesîr olmak için kemâl-i mahabbetlerinden ve hüsn-i râğbet ü ri'âyetlerinden bu kadar medâris ü tetimmât ve 'imârât u emârât binâ ve bünyâd idüp bunca mahsûl-i nâ-mahsûrî bu zümre-i şerîfün vech-i ma'âşî ve kifâf-ı intî'âsî için bezl ü vakf eylemişlerdür."²¹

Devrin ünlü matematik âlimi Ali Kuşçu, Fatih Sultan Mehmed'in ilim adamları konusundaki hassasiyet ve cömertliğine iyi bir örnektir. Sultan Ali Kuşçu'yu İran'dan davet etmiş ve kendisine ihsanlarda bulunmuştur. Latîfi, sultanın Ali Kuşçu'ya teklifini de şu sözlerle anlatır: "Beyne'l-cumhûr ma'lûm u meşhûrdur ki 'Ali Kuşcu demekle müte'ârif monlayı diyâr-ı 'Acem'den vilâyet-i Rûma davet itdükde ta'zîmen ve tekrîmen serhadd-i 'Acemden hutta-i Rûma gelince her menziline bin akçe ta'yin ü takdir idüp bu gûne hezâr ta'zîm ü tevkîr ile tekrîm ü teşrîfin teksîr ü tevfir itmîşler"²²

Fatih Sultan Mehmed'in, İstanbul'u âlimler için bir merkez yapmak istemesinin nedeni hem ülkenin ilimde ilerlemesi hem de kendisinin âlimlerin bilgi ve sohbetinden yararlanmak istemesidir. Sultanın ilmi konulara olan ilgisinin büyüklüğünü Zeki Velidi

²⁰ Süheyl Ünver, İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç; Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İstanbul Üniversite Yayınları, Sayı: 278, İstanbul, 1946, s. 11.

²¹ Latîfi, a.g.e., s. 139.

²² Latîfi, a.g.e., s. 140.

Togan'ın şu sözlerinden anlamak mümkündür: "Kendi âlim olduğu kadar âlimleri de takdir etmeyi bilen Fatih, felsefi ve riyazi meseleler üzerinde yapılan münakaşaları saatlerce hatta günlerce dinlemekten usanmazdı."²³ Fatih'in bu durumuna iyi bir örnek de Sinan Paşa'nın risalesinde kaydedilmiştir: Ali Kuşçu sultanın huzurunda üçgenin iç açıları konusunda bir problem ortaya atmış, cevabı vereceği sırada ise Fatih tarafından susturulmuştur. Sultan, sorunun cevabını diğer bilginlerin de araştırmasını istemiş, problem Sinan Paşa'nın problemi izah eden bir risale yazması ile çözülmüştür.²⁴

Fatih Sultan Mehmed'in ilim adamlarıyla kurduğu bu yakınlık dış görünüşüne ve kıyafetine de yansımıştır. Sanatçı ve bilginlerle uzun süre vakit geçiren sultanın ulema kıyafetini hükümdarlık hilatine tercih ettiği Sicilli Osmanî'de kayda geçmiştir: "Adil, vakur, cesur ve gayretli olup, ecdadı kıyafetini terk ile ulema kisvesini tercih etmek kendisinde vakı olmuştur."²⁵

Fatih Sultan Mehmed'in ilmi konulardaki hassasiyet ve gayreti sonuçsuz kalmamış, özellikle Asya'daki Müslümanların gelmesiyle İstanbul, İslamiyet'in entelektüel merkezi olmuştur.²⁶

Sultan II. Mehmed ve Mevlâna Kırımı

Hırzî'l-Mülûk, hükümdarlara öğüt vermek ve yol göstermek amacıyla yazılmış siyasi bir nasihatnamedir. Müellifi belli değildir. Yazılış tarihi bilinmese de eserdeki bazı beyitlerden eserin III. Murad'a sunulduğu anlaşılmaktadır.²⁷ Sekiz bölümden oluştuğu belirtilen eserin yalnızca dört bölümü ele geçmiştir. *Hırzî'l-Mülûk*'un birinci bölümünde padişahların, ikinci kısmında vezirlerin, üçüncü kısmında beylerbeyilerin, diğer ümeranın ve askerlerin dördüncü kısımda ise ulemanın, şeyhlerin ve seyyidlerin durumu ele alınmıştır. Müellif eserinde dört grupta-ele aldığı devletin çeşitli kademelerindeki bu yöneticilerin sahip olması gereken özellikleri anlatmıştır. Devrindeki bozulmaları ve gördüğü hataları dile getirerek padişaha yol göstermeye çalışmıştır. Yazarın anlattıkları çoğunlukla kendi gözlemlerine dayanmaktadır. Eserde açıkça be-

²³ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1946, c. 1 s. 366.

²⁴ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 1970, s. 43.

²⁵ *Sicill-i Osmânî*, İstanbul, 1308.

²⁶ Carl Brockelmann, *History of The Islamic People*, New York, 1947, s. 278.

²⁷ Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, Ankara, 1988, s. 148.

lirtilmese de müellifin devlette idari bir mevkide yer aldığı anlaşılmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 تَرْجُمَةُ رِسَالَةِ الْحَزْزِيِّ
 تَرْجُمَةُ رِسَالَةِ الْحَزْزِيِّ
 تَرْجُمَةُ رِسَالَةِ الْحَزْزِيِّ
 تَرْجُمَةُ رِسَالَةِ الْحَزْزِيِّ

ترجمه رساله حرز الملوك نجما حضرت حقیقه
 اتلوت با لغو دا تجلیت الخانیة آقا بیجا آغوش
 چا مداندہ سطاوستیا
 حنینت محمد

حازون
 ترجمه رساله حرز الملوك
 حنینت محمد

TK 133061
 10798
 201 1642

Risâle-i Hırzû'l Mülûk

Hırzû'l-Mülûk'un ele geçen son bölümünde "Ulemanın, Meşayihin ve Seyyidlerin Durumu" başlığı altında devrinde ulema sınıfın bozulduğunu söylemiştir. Âlim ve cahilin birbirine karıştığından şikâyet eden müellif, ulemanın sahip olması gereken özelliklerden bahsetmiştir. Eserin bu bölümünde Fatih Sultan Mehmed Dönemi ilim adamlarının zenginliği ve kalitesi bakımından örnek gösterilmiştir. Fatih ve Sultan Mehmed ve Mevlâna Kırımı arasında geçen bir diyalogla devlet adamları ile ulemanın ilişkisinin önemi vurgulanmıştır.

Fatih Sultan Mehmed, âlimlerle sohbetten bulunmaktan keyif almış ve onların tavsiye ve tecrübelerinden yararlanmıştı. Bu nedenle sevdiği âlim ve sanatkârlara devletin çeşitli kademelerinde görev vermiştir. Sultanın, şair dostlarından Mahmud Paşa, padişaha uzun yıllar vezirlik etmiştir. Mahmud Paşa adil ve insafli bir vezir olması nedeniyle halkın da sevgisini kazanmıştır. Halkın vezire duyduğu sevgi Mahmud Paşa adına menâkıb-nâme yazılma-

sıyla sonuçlanmıştır. Menakıb-nâmeler velilerin hayat hikâyelerinin ve kerametlerinin anlatıldığı eserlerdir. Halk arasında sevilmiş evliya kimseler için yazılır. Halkın Mahmud Paşa'ya duyduğu sevginin bir tezahürü olarak Mahmud Paşa için de bir menakıb-nâme kaleme alınmıştır.²⁸ Bir veli olmamasına rağmen hakkında böyle bir eser yazılması halkın Paşa'ya duyduğu sevgiyi açıkça göstermektedir. Latîfî de tezkiresinde Adnî mahlaslı paşadan övgüyle söz eder: "Vilâyet-i Osmân'a anun gibi bir Âsaf-ı munsîf ve 'adl ü insâfla mevsûf u muttasîf bir vezîr-i Âsaf-nazîr ve düstûr-ı rûşen-zamîr nedret üzere gelmişdür."²⁹

Hırzû'l-Mülûk'ta Fatih Sultan Mehmed ve Mevlâna Kırımî arasında geçen konuşma Mahmud Paşa'nın vezirliği döneminde yapılmıştır. Müellif, Fatih Sultan Mehmed'in ilime verdiği değerden ve İstanbul'un ilim adamları için gözde bir olduğundan bahseder. "Maruf ve meşhurdur ki anların muhabbetine niçe bin ferasihden ulema ve meşayih gelip mahruse-i İstanbul'da temekkün iderlermiş. Hatta fuzala-i dehreden Mevlâna Kırımî dahi ol asrda gelüp padişah-ı heft-iklim hazretlerinin her vech ile tazim ve tekrimlerine mukarim olup külli iltifat ve itibar bulmuşdı."³⁰

Sultan II. Murad Dönemi'nde Osmanlı ülkesine gelen Mevlâna Kırımî, padişah tarafından Merzifon medresesine atanmış, daha sonra İstanbul'a gelerek Sultan II. Mehmed'in de iltifatına mazhar olmuştur. Fatih'in İstanbul'dan Edirne'ye göçü sırasında geleneksel töre gereğince belde bilginleri sultanı uğurlamaya çıkmış, sultan Mevlâna Kırımî'yi yanına çağırmıştır.³¹ Padişah ile Kırımî arasında geçen konuşma Fatih'in âlimlerinin görüşlerinden faydalanmasına iyi bir örnektir. Padişah atının üzengisine yaklaşan Molla Kırımî'ye "Kütüb-i tevârihte mestur ve efvâh-ı 'âlemiyânda mezkûr ve meşhûrdur ki sevalif-i eyyâm ve sevâbık-ı a'vamda bilâyet-i mezbûre hayli ma'mure olup ma'din-i meşâyih ve zühhad *Ve mâ-sâdâk-ı lem yuhlak misliha fil'l-bilâd*³² olan nefsi Kırımîde fetva virmege kadir müselleme ve makbul altı yüz 'ulemâ-i 'izâm ve te'lif ve tasnife meşgul üç yüzden ziyâde fuzalâ-i kiram var imiş.

²⁸ Daha geniş bilgi için bk. "Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Velî ma'a Ebu'l-Feth Mehemed Han-Gazi" (haz. Abdullah Uçman), Hareket, 2. seri X/115, İstanbul 1977, s. 307-317.

²⁹ Latîfî, a.g.e, s. 385.

³⁰ Yücel, a.g.e, s. 190.

³¹ Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e, s. 68.

³² "Şehirler arasında onun eşi yaratılmamıştır." Fecr 89/8.

Çok zaman geçmeyip merzbûm, makâm-ı bûm ve mesken-i şûm 'ulemâsı münteşir ve re'âyası müteneffir olmağa sebep ne oldu?" diyerek Kırım'daki ilim adamlarının neden dağılıp uzaklaştığını sormuştur. Bunun üzerine Mevlâna Kırımı kendisinin âlim ve bilginlerin son dönemine yetiştiğini söyler ve Kırım'daki bu olumsuz değişimin nedeni şu şekilde açıklar: "Ol memleket harâb ve yebâb melce'-i bûm gurâb olmağa ba'is bir merd-i sitemkâr vezir-i şehriyâr olmağa makâdîr-i 'ulemâyı ri'ayet itmeyüp belki her birine bir gûne ihanet itmegin ol diyârün meşâyih ve 'ulemâsı ol cefâ-pîşenün zulm ve ta'addîsine tahammül idemeyüp, müteferrik olup her biri bir diyara firar itmişlerdir. Her diyârün 'ulemâsı meselâ cesd-i insânîde olan kalb mesabesinde. Pes kalbe bir maraz 'ârız ve târî olsa fi'l-hâl sâ'ir bedene dahı sârî olup libâs-ı sıhatten 'ârî olmak muhakkaktır. Lâbüd 'ulemâsınun fesâdı mahzâ ol vezir-i bed-kirdârun evza'-ı nâ-hemvârı muktazî oldı. Fi'l-vâki' mādâm ki 'ulemâ'-i 'izâm mazbûtu'l-ahvâl ve fuzalâ-i kirâm magbûtu'l emsâl olmayalar hergîz ahvâl-i saltanat muntazım ve umûr-ı hilâfet müctemi' ve mülte'im olmaz."

41

أبَسَّبَ نَهْ أَوْلَادِي وَأَوْلَادِي خَطَابُ بِيُورْدُ وَقَارِزَهْ
 مَادَا فَرَجِي حِي سَعَادَتَاوِيَادِ سَاهْ وَيُغْمَسْكُونُ حَضْرَاتِي
 عَرُودِي وَتَوَلِي رُوزِ بَرُورِ أَوْفُونِ أَوْلَسُونِ كُوجِكِ بِيُورْدُونِ
 بِنِ دِيخَاوُلِ نَقْلَامِ وَاسْتَقْلَامِكِ لَتَوْرَجَا مِيَهْ اِرِيَشْتَهْ
 وَيَقِيَهْ وَعِلَانِي اِبْلَهْ كُورْشُدِيمِ اَوَّلِ مَلِكْتِ خَرَابِ
 اَوِيَابِ وَخَلِيَاءِ بِيُومِ وَعَرَابِ اِلْبَغِيَهْ بَاعْتِ بَرْدِي سِيَهْ كَارِ
 اَوْرِيَشْتَهْ رِيَاوَا اِلْعَلَهْ مَقَادِرِ عِلْمَانِي رِعَايَاتِي اِيْتِيُونِ
 اَلِكِهْ هَرِيَهْ بَرُورَهْ اِحَاثَاتِي اِيْتِيُونِ اَوَّلَهْ اَبَاكُ مَسَاخِ
 وَعِلْمَانِي اَوَّلِ جَمَاعَتِيَهْ نَكْ ظَلَمِ وَعَدَدِيَهْ مَحَلِ
 اِبِيَهْ مِيُوبِ مَسْرُوقِ اَوَلُوبِ هَرِيَهْ بَرْدِيَهْ فَرَارِ اِيْتِيُونِ
 هَرِيَهْ اَبَاكُ عِلْمَانِي مَسَاخِ جَسَدِي اِلْبَسَانِيَهْ اَوَّلَانِ قَلْبِ
 مَسَاخِ سِنْدِهْ وَرِ اِسْنِ قَلْبِيَهْ بَرْدِيَهْ عَارِيَهْ وَطَارِيَهْ
 اَوْلَسَهْ فِ اِلْحَالِ سَارِيَهْ دِيخَاوُلِ سَارِيَهْ اَوَلُوبِ اِلْبَانِ

46b

تَهْرُونِ مَوْلَانَا فَرَجِي خَطَابُ عَصْرَهْ كَلُوبِ اِبَسَابِهْ
 مَسَاخِ اَلْمِ جَمْعِ اِرِيَتِكِ هَرُوجِهْ نَقْلَامِ وَكُوجِيَهْ اِرِيَهْ
 مَسَارُونِ اَوَلُوبِ كُوجِيَهْ اَلنَقَاتِ وَاسْتِغَارِ بِلِسْتِيَهْ بَرُورُونِ
 سَهْرَارِ مَلِكِ خِمْسَالِ وِلَايَتِ قَرِيَهْ اَلخَوَالِنِ مَوْلَانَاوِي
 مَسَاخِ اَلْمِهْ دَنِ سَوَالِ اَبُوبِ كُتُبِ تَوَارِيَهْ دَهْ مَسْطُورِ
 اَوَاوَاهْ عَالِمِيَهْ مَدَكُورِ وَمَسْهُورِ دَرِكِهْ سَوَالِنِي اَبَا
 وَسَوَالِنِي اَعْمَالِهْ وِلَايَتِ مِيُورِدِ حِيَلِي عَوْرَهْ اَوَلُوبِ
 مَعْدِنِ مَسَاخِ وَرِعَادِ وَمَا مَسْدَقِ اَلْحِيَلِ اِيْتِيُونِ
 فِ اِلْبِلَادِ اَوَّلَانِ نَسِينِ قُوِيَهْ قُوِيَهْ بَرِيَهْ قَادِرِ
 مَسْمُومِ وَمَعْبُورِ اَلْيُورْدِ عِلْمَاوِ عِظَامِ وَتَالِيَهْ وَتَصْنِيَعِهْ
 مَسْمُورِ اَوْجُودُونِ زِيَادَهْ فَضْلَاوِ كِرَامِ وَاِرَاغِيَهْ
 بَرُورِ دَمَانِ كُوجِيَهْ اَوَّلِ مَرُورِ مَقَامِ بِيُومِ وَسَكِينِ
 اَوَلُوبِ عِلْمَانِي مَسْمُورِ وَرِعَايَاتِي مَسْمُورِ اَوْلَعِهْ

Molla Kırımı, Kırım'daki ulemaların dağılma sebebinin başa geçen yaramaz, beceriksiz bir vezir olduğunu söylemiştir. Bilginlere karşı kin dolu olan bu vezir, mal ve paraya düşkündür. Ulema-

nın bir ülke için vücuttaki kalp gibi olduğunu söyleyen Kırımî vezirin bilginleri dağıtmasıyla ülkenin de durumunun kötüleştiğini ifade etmiştir. Mevlâna Kırımî'nin bu sözleri padişah ve ilim adamı ilişkisinin önemini ortaya koymaktadır.

Molla'nın sözlerinden üzüntü duyan Fatih Sultan Mehmet veziri Mahmud Paşa'yı çağırmuş ve Molla'nın sözlerini ona tekrar ettikten sonra Paşa'ya hitaben: "Ma'lûm oldu ki bir vilâyetün harâb olması vezirden imiş." demiş. Vezirlik makamında bulunan Mahmud Paşa Sultan'a cevaben "Hayır devletlü pâdişâh! Belki vilâyetin ma'mur ve harâb olması şehriyâr-i kâm-yâb elindedir. Eğer vilâyet-i Kırım'un pâdişâhı ancılayın zalim ve bedhâhı vezîr itmese mülki ol vech ile halel-pezîr olmazdı." Diyerek Kırım'daki kötüleşmeden vezir kadar, veziri iş başına getiren hükümdarın da sorumlu olduğunu belirtmiştir. Vezirinin bu sözlerinden hoşnut olan Fatih Sultan Mehmed hem Mahmûd Paşa'ya hem de Mevlâna Kırımî'ye ihsan ve in'amlarda bulunmuştur. *Hırzû'l-Mülûk* müellifi Mevlâna Kırımî'nin konuşmasıyla devlet idarecilerinin ulema sınıfı konusunda dikkatli davranması gerektiğini hatırlatmıştır. Eserde Fatih Sultan Mehmed, hem ilme hem de âlimlere verdiği önemle örnek gösterilmiştir.

İlim ve ilim adamları, Osmanlı sultanlarının daima önem verdiği bir konudur. Ancak Fatih Sultan Mehmet devri bu konuda özel bir yere sahiptir. Padişahın, ilmi konuları izlemeye ve öğrenmeye olan ilgisi devlet politikasına yansımıştır. Fatih, Osmanlı Devleti'ni imparatorluğa, İstanbul'u da bir kültür başkentine dönüştürmek için çalışmış ve bu konuda oldukça cömert davranmıştır. Bu çalışmalar neticesinde Osmanlı Devleti, hem ilmi çalışmalar hem de ilim adamları yönüyle oldukça zengin bir döneme şahitlik etmiştir. Fatih devrinin bu seçkinliği daha sonraki asırda yazılan *Hırzû'l-Mülûk*'ta da takdirle anılmıştır. Böylece Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı tarihinde devlet adamlığının yanında ilme verdiği değerle de önemli bir yere sahiptir.

Kaynakça

- Adıvar, Adnan, (1970) Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Akyol, İbrahim, (2013) "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebi Çevreler, Karatekin Edebiyat Fakültesi, Sayı: 2 (1).
- Ayverdi, Samiha, (2000) Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

- Banarlı, Nihat Sami, (1959) *Fatih'in Zafer Sırları*, İstanbul.
- Banarlı, Nihat Sami, (1975) *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, İstanbul.
- Brockelmann, Carl, (1947) *History of The İslamic People*, New York.
- Doğan, Muhammed Nur, (2004) *Fatih Divanı ve Şerhi*, Eminönü Belediyesi, İstanbul.
- Eğri, Sadettin, (2015) "Hüner Ehlinin Padişahu ve İlk Osmanlı Şair Sultanı II. Murad", (Ed. İsmail Yaşayanlar) *Sultan II: Murad ve Dönemi*, Bursa.
- Gibb, E.J. Wilkonson, (2000) *Osmanlı Şiir Tarihi* (Çev. Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kayadibi, Fahri, (2003) "Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde Eğitim ve Bilim, İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:8.
- Gelibolulu Âli, (2003) *Kühü'l-Ahbâr C. II*, Haz. M. Hüdayi Şentürk, Ankara.
- İnalçık, Halil, (1954) *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Haşim Şahin, "Menâkıb-nâme" TDVİA, C.29.
- Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't Tevarih V* (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Latîfi, (2000) *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* (Haz.) Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.
- "Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Velî ma'a Ebu'l-Feth Mehmed Han-Gazi" (haz. Abdullah Uçman), *Hareket*, 2. seri X/115, İstanbul 1977, s. 307-317
- Namık Kemal, *Evrak-ı Perişan*, 1301.
- Sehî Bey, (1998) *Sehi Bey Tezkiresi* (Haz.) Mustafa İsen, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sicill-i Osmânî*, İstanbul, 1308.
- Şekâyık-ı Numaniyye Tercümesi*, İstanbul, 995.
- Togan, Zeki Velidi, (1946) *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Yücel, Yaşar, (1988) *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Yılmaz, Mehmet, (2013) *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler* (Ansiklopedik Sözlük), Kesit Yayınları İstanbul.